

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.4.13>

Ю. В. Абакумова

доктор юридичних наук, доцент,
директор

Інституту економіки та права Класичного приватного університету

А. М. Мосейчук

аспірант

Інституту економіки та права Класичного приватного університету

ДО ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч. 1 СТ. 111-1 КК УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу кримінально-правових ознак кримінального правопорушення «Колабораційна діяльність», передбаченого статтею 111-1 Кримінального кодексу України та проблемам кваліфікації і відповідальності за дане злочинне діяння. Необхідність проведення такого дослідження зумовлена труднощами кримінально-правової кваліфікації «колабораційної діяльності» та відмежування цього складу кримінального правопорушення від суміжних складів, які посягають на основи національної безпеки, а також на мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок, в тому числі передбачені статтями 109, 110, 111, 436-2 Кримінального кодексу України.

Наголошено на тому, що колабораціонізм – це складне явище, яке поєднує в собі багато факторів (психологічні, соціальні, економічні тощо), які призводять до того, що особа йде на співпрацю з ворогом. На тимчасово окупованих територіях України колабораційна діяльність існує у різних її проявах і формах. Вона є реальною загрозою національній безпеці. Саме тому Законом України від 03.03.2022 року № 2108-IX Кримінальний кодекс України було доповнено новою статтею 111-1 «Колабораційна діяльність».

Зроблено висновки про те, що: кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність за статтею 111-1 Кримінального кодексу України має наставати лише в тому випадку, коли акти колабораційної діяльності вчинюються особою на добровільній основі, а не під примусом чи тиском; обов'язковою ознакою кримінального правопорушення «колабораційна діяльність» є місце його вчинення (тимчасово окупована територія України (що також виключає конкуренцію норм – частина 1 статті 111-1 та частина 1 статті 436-2 Кримінального кодексу України)).

Основною обов'язковою ознакою кримінального правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 111-1 КК України у формі заперечення або закликів є «публічності», тобто поширення контенту, що містить заклики чи висловлення, пов'язані з запереченням фактів, вказаних в частині 1 досліджуваної кримінально-правової норми, що спрямовано до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, кваліфікація, кримінальна відповідальність, колабораційна діяльність, публічне заперечення, збройна агресія, держава-агресор, збройні формування, окупаційна адміністрація.

Постановка проблеми. Незважаючи на наявність у Кримінальному кодексі України (далі – КК України) встановленої кримінальної відповідальності за такі кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки як, наприклад: державна зрада (ст. 111); насильницька зміна чи повалення конституційного ладу (ст. 109); захоплення державної влади (ст. 109); посягання на територіальну цілісність України (ст. 110) тощо, яка була передбачена національним законодавством і раніше, і вчинення яких, за загальним розумінням, охоплюється поняттям «колабораційна діяльність», враховуючи непоодинокі випадки за останній рік заперечення війни проти України й зайняття посад в окупаційних органах влади, законодавець виділив певні злочинні діяння в окрему статтю «Колабораційна діяльність» (ст. 111-1), очевидно, бажаючи спростити їх юридичну кваліфікацію та пришвидшити розслідування і судовий розгляд подібних справ. Саме тому було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» № 2108-IX, який набув чинності 03.03.2022 р. встановивши кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних науковців, які присвятили свої дослідження питанням кримінально-правової характеристики колабораційної діяльності та кримінальної відповідальності за розглядуване суспільно-небезпечне протиправне діяння можна виокремити: Ю. Бауліна, І. Берднік, Ю. Василенко, М. Головка, О. Гончаренка, В. Кузнєцова, О. Кузьменка, Р. Мовчана, А. Музику, Є. Письменського, М. Рубашенка, М. Хавронюка, О. Чальцеву, К. Янішевську та інших. Однак, незважаючи на значну кількість, теоретичну та практичну значущість доробок науковців, деякі питання все ж залишаються дискусійними і потребують більш детального дослідження.

Мета статті. Дослідження проблем визначення кримінально-правових ознак кримінального правопорушення «Колабо-

раційна діяльність» (ст. 111-1 КК України) та його кваліфікації у сучасних реаліях.

Виклад основного матеріалу. Стаття 111-1 КК України має складну конструкцію. Вона складається з восьми частин, які розміщені в порядку градації від менш суспільно-небезпечного діяння до більш тяжкого. Відповідно до цієї кримінально-правової норми колабораційна діяльність може мати різні форми та прояви. Фактично кожна з восьми частин цієї статті характеризує окремий склад кримінального правопорушення, наприклад як передача винним матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території або ж добровільне зайняття посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора [2]. Тобто дане кримінальне правопорушення, з об'єктивної сторони, полягає у вчиненні активних альтернативних, передбачених частинами 1–8 ст. 111-1 КК України, дій.

Частиною 1 ст. 111-1 КК України передбачено кримінальну відповідальність за «публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України» [2]. Тож об'єктивна сторона вказаного кримінального правопорушення виражається у наступних активних діях – публічних висловлюваннях, запереченні або закликах в одній із таких форм:

1) публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України;

2) публічне заперечення встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України;

3) публічні заклики до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора;

4) публічні заклики до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та(або) окупаційною адміністрацією держави-агресора;

5) публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

Склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК України є формальним, і не передбачає настання обов'язкових шкідливих наслідків таких діянь.

Основною обов'язковою ознакою досліджуваного кримінального правопорушення є «публічності», суть якої визначена в п. 1 Примітки до ст. 111-1 КК України. Публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації. У цьому випадку відповідні публічні заперечення вважатимуться кримінально караними, оскільки свідомо й публічно заперечуватимуться (спростуватимуться або будь-яким чином применшуватимуться), а отже так би мовити виправдовуватимуться, зокрема, серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, тобто – воєнні злочини, зокрема: а) жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням; б) використання цивільного населення для примусових робіт; в) геноцид; г) екоцид; д) розграбування на окупованій території національних цінностей; е) застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом та інше.

Під поняттям «закликати» розуміється – звертатися до якої-небудь групи людей з метою залучити їх до виконання якогось важливого завдання, політичної вимоги тощо. У розглядуваному випадку відбувається заклики до вчинення протиправних дій. Відповідно до тлумачного словника сучасної української мови, поняття «публічний» трактується як «той, що відбувається в присутності публіки, людей; прилюдний» [3]. Тобто публічність для

цього кримінального правопорушення передбачає хоча б одноразове відкрите вчинення дій, які полягають у відповідних закликах.

Публічний заклик – це хоча б одне відкрите звернення до невизначеного кола осіб (будь-яким способом), в якому висловлюються ідеї, погляди чи вимоги, спрямовані на те, щоб шляхом поширення їх серед населення або його окремих категорій схилити певну кількість осіб до певних дій. Якщо ж такі заклики спрямовані до конкретної особи, вчинене слід кваліфікувати як підбурювання до кримінального правопорушення.

Публічність є поняттям оціночним. Питання про її наявність або відсутність має вирішуватися в кожному випадку окремо.

Термін «заперечення» (заперечувати) фактично означає: заяву особи про незгоду з кимось або чим-небудь; висловлювання протилежної думки; наведення доказів проти чогось; невизнання існування, значення, доцільності чого-небудь [3].

Під поняттям «державо-агресор», на яке вказується у ч. 1 ст. 111-1 КК України, слід вважати країну, яка першою застосовує збройну силу проти іншої держави, тобто тим самим вчиняє агресію. Державою-агресором може бути визнана не лише одна країна, а група країн, в т.ч. пов'язаних між собою угодами про військову допомогу.

В процесі кваліфікації вчиненого діяння за ст. 111-1 КК України державою-агресором наразі вважається російська федерація. При цьому слід враховувати, зокрема, зміст:

– Постанови Верховної Ради України від 27.01.2015 № 129-VIII «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором»;

– Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від

24.02.2022 № 64/20223, затверджений Законом України № 2102-IX від 24.02.2022.

Також є важливим з'ясування питання про те, яка територія у ст. 111-1 КК України вважається тимчасово окупованою. Очевидно, що законодавець мав на увазі в цій кримінально-правовій нормі не лише ті території, які тимчасово окупувала держава-агресор в 2022 р. Йдеться звісно і про тимчасово окуповані раніше території, тобто територію Автономної Республіки Крим та окупованих районів у Донецькій та Луганській областях. При цьому слід враховувати ст. 3 Закону України № 1207-VII від 15.04.2014 р. «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», де визначається поняття «тимчасово окупована територія» [4]; Закон України № 2268-VIII від 18.01.2018 р. «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях»; Указ Президента № 32/2019 «Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях». Злочинні діяння, вчинені починаючи з 15 березня 2022 р. на всіх тимчасово окупованих територіях, які потрапляють під склади правопорушень, передбачені ст. 111-1 КК України необхідно кваліфікувати за цією кримінально-правовою нормою. При цьому слід пам'ятати, що зворотної дії закон не має.

Як на нашу думку, ще однією з обов'язкових ознак кримінального правопорушення, передбаченого досліджуваною кримінально-правовою нормою, має бути добровільність вчинення діяння. Про це свідчить характер чинених винним дій. У відповідних частинах ст. 111-1 КК України законодавець наголошує на тому, що дії, передбачені даною кримінально-правовою нормою вчинюються на основі добровільності. Така ознака прямо передбачена частинами 2, 5 та 7 ст. 111-1 КК України. Тобто особа усвідомлює, що здійснює певні дії на користь країни агресора та бажає вчинити саме так. Однак слід враховувати, що на тимчасово окупованих територіях складається досить непроста ситуація. Людям доводиться боротися

за свою безпеку та безпеку близьких, а, подекуди, і за життя. Тут слід погодитись з думкою В. Духневича. Науковець, досліджуючи психологічні явища в умовах воєнного стану, застосовує термін «маскування», маючи на увазі відповідну поведінку мешканців окупованих територій, яка спрямована на убезпечення себе та своїх рідних від прямого конфлікту з представниками окупаційної влади. Людина, насамперед, боїться висловлювати власну думку, мотиви й наміри, або ж суперечити окупаційній адміністрації держави-агресора чи наблизенням до неї особам. Це така стратегія виживання, засіб самозбереження [5, с. 38]. Тож не тільки доцільно, але й справедливо, було б прямо передбачити ознаку добровільності для всіх частин ст. 111-1 КК України. Тобто зазначені публічні заклики або ж публічне заперечення є кримінально караними, якщо вони спрямовані на умисну співпрацю з окупантами. При цьому склад правопорушення за ч. 1 ст. 111-1 КК України необхідно відмежовувати від злочинного діяння, передбаченого ч. 6 цієї статті, де йдеться про здійснення інформаційної діяльності та організацію і проведення заходів політичного характеру. Така інформаційна діяльність також повинна мати публічний характер і бути спрямованою на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України (за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах).

Згідно зі змістом ч. 6 ст. 111-1 КК України відповідальність за вчинене наставатиме в разі, якщо відповідні заходи здійснюються у співпраці з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією тощо. Основна об'єктивна ознака, за якою слід відрізнити склади кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 та ч. 6 ст. 111-1 КК України є те, що інформаційна діяльність загалом є більш змістовнішою та більш інформативною ніж заперечення та більш негативно впливає на мислення і думку суспільства, а отже – значно небезпечнішою.

За об'єктивною стороною колабораційну діяльність слід також розрізняти

з кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 436-2 КК України «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників», одним зі способів вчинення якого законодавець визначає заперечення тимчасової окупації частини території України [2]. Тож вбачається конкуренція статей, які рівною мірою передбачають караність діяння, що полягає у запереченні здійснення збройної агресії проти України (ч. 1 ст. 111-1 та ч. 1 ст. 436-2) КК України.

Як зазначав свого часу Ф. Бурчак: «конкуренція кримінально-правових норм за кваліфікації злочину наявна, коли у вчиненому діянні містяться ознаки елементів складів злочинів, що передбачені декількома (двома чи більше) кримінально-правовими нормами, що не суперечать, а частково збігаються як за обсягом, так і за змістом, кожна з яких претендує на застосування за кваліфікації вчиненого суб'єктом злочину» [6, с. 111].

Стаття ст. 111-1 знаходиться у Розділі I КК України «Злочини проти основ національної безпеки», а ст. 436-2 – Розділі XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». При цьому ст. 111-1 передбачає відповідальність саме за колабораційну діяльність.

Колабораціонізм – це складне явище, яке поєднує в собі багато факторів (психологічні, соціальні, економічні тощо), які призводять до того, що особа йде на співпрацю з ворогом. Як зазначають О. Головкина та І. Сказко, «колабораціонізм» – це умисно вчинене громадянином України діяння на шкоду суверенітету, обороноздатності, територіальній цілісності й недоторканності, державній, економічній або інформаційній безпеці України, що полягає у виконанні особою організаційно-розпорядчих та/або адміністративно-господарських повноважень в незаконно створених адміністративних органах, установах чи підприємствах публічного сектору на тимчасово окупованій території України [7, с. 244].

На сьогодні у національному законодавстві немає уніфікованого визначення термінів «колаборант» або «колабора-

ціонізм». Ці поняття роз'яснило, дещо, Міністерство юстиції України: «Колаборант – це той, хто співпрацює або очолює органи якоїсь новоствореної квазіреспубліки. Колаборація – це умисна діяльність, коли людина фактично робить все, аби підірвати суверенітет держави і в тому числі – отримати з цього собі якийсь зиск» [8]. Однак, виходячи зі змісту ст. 111-1 КК України ще однією з обов'язкових ознак «колабораціонізму» (колабораційної діяльності) є місце вчинення кримінального правопорушення – тимчасово окупована територія України. Це є також основною відмінністю розглядуваного складу кримінального правопорушення від передбаченого ст. 436-2 КК України.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (ст. 3), тимчасово окупованою територією визнається: сухопутна територія тимчасово окупованих РФ територій України; водні об'єкти чи їх частини, які знаходяться на таких територіях; внутрішні морські води; територіальне море України; територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова; територія прилеглого до узбережжя континентального шельфу України; внутрішні морські води, які є прилеглими до сухопутної території інших тимчасово окупованих РФ територій України; надра та повітряний простір на зазначених територіях [4]. Отже кримінальне правопорушення, передбачене ст. 111-1 КК України, першочергово, має бути вчинене в межах вказаних територій.

Висновки. Питання притягнення до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, як вид співпраці з окупаційною владою, залишається вкрай важливим не тільки для жителів тимчасово окупованих територій, але й для осіб, які знаходяться на територіях, підконтрольних уряду України.

Виявлені в процесі дослідження проблемні аспекти кваліфікації та кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, передбачене ст. 111-1 КК України у сучасних умовах в Україні, свідчать про необхідність в удосконаленні цієї норми.

На основі проведеного дослідження зроблено висновки про те, що обов'язковими ознаками кримінального правопорушення «колабораційна діяльність» є:

- 1) добровільність його вчинення;
- 2) місце вчинення (тимчасово окупована територія України (що виключає конкуренцію норм – ч. 1 ст. 111-1 та ч. 1 ст. 436-2 КК України)).

Основною обов'язковою ознакою кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК України у формі заперечення або закликів є «публічності», тобто поширення контенту, що містить: заклики чи висловлення, пов'язані з запереченням фактів збройної агресії РФ проти України або встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України; публічні заклики до: підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та(або) окупаційною адміністрацією держави-агресора; невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України, що спрямовано до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Закон

України від 03.03.2022 року № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>

2. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-03. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL: <http://links.i.ua/site/2054786703>
4. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. Закон України № 1207-VII від 15.04.2014 р. Відомості Верховної Ради. ВВР. 2014. № 26. Ст. 892. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
5. Духневич В. М. Особливості політико-правових уявлень громадян в умовах гібридної війни. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький, Імекс-ЛТД, 2020. 188 с.
6. Ус О. В. Кваліфікація злочину при конкуренції кримінально-правових норм, частини та цілого. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Вип. 55. Том 2. 2019. С. 110–114.
7. Головкін О. В., Сказко, І. Р. Колабораціонізм в Україні: дискусійні аспекти. *Держава і право: Збірник наукових праць. Серія Юридичні науки*. Випуск 78. 2017. 338 с.
8. Коломієць В. У Мін'юсті пояснили, хто вважається колаборантом. За матеріалами Судово-юридичної газети. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/238268-uminyusti-poyasnili-khto-vvazhayetsyakolaborantom>

Abakumova Yu., Moseychuk A. On the problem of qualification of a criminal offense provided for in Part 1 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine

The article is devoted to the analysis of the criminal-legal features of the criminal offense «Collaborative activity», provided for by Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine and the problems of qualification and responsibility for this criminal act. The need for such a study is due to the difficulties of the criminal-legal qualification of «collaborative activity» and the separation of this component of the criminal offense from related components that encroach on the foundations of national security, as well as peace, security of humanity and international law, including those provided for by Articles 109, 110, 111, 436-2 of the Criminal Code of Ukraine.

It is emphasized that collaborationism is a complex phenomenon that combines many factors (psychological, social, economic, etc.) that lead to a person collaborating with the enemy. In the temporarily occupied territories of Ukraine, collaborationism exists in its various manifestations and forms. It is a real threat to national security. That is why the Law of Ukraine No. 2108-IX of March 3, 2022, supplemented the Criminal Code of Ukraine with a new article 111-1 «Collaborative activity».

The conclusions were made that: criminal liability for collaborative activity under Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine should arise only in the case when acts of collaborative activity are committed by a person voluntarily, and not under coercion

---

or pressure; The mandatory feature of the criminal offense «collaborative activity» is the place of its commission (temporarily occupied territory of Ukraine (which also excludes the competition of norms – Part 1 of Article 111-1 and Part 1 of Article 436-2 of the Criminal Code of Ukraine). The main mandatory feature of the criminal offense provided for in Part 1 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine in the form of denial or appeals is «publicity», that is, the distribution of content containing appeals or statements related to the denial of the facts specified in Part 1 of the criminal law norm under study, which is directed at an unspecified circle of persons, in particular on the Internet or through the media.

Key words: *criminal offense, qualification, criminal liability, collaborative activity, public denial, armed aggression, aggressor state, armed formations, occupation administration.*